

POLONICA XVII W. NIEZNANE ESTREICHEROWI W BIBLIOTECE IM. ZIELIŃSKICH T. N. P.

W Bibliotece im. Zielińskich T-wa Naukowego Płockiego, w dziale starodruków, po skatalogowaniu książek polskich z XVII w. (przeszło 850 pozycji) i z XVIII w. (ok. 3800 poz.) okazało się, że pewna ilość tych druków nie jest podana w „Bibliografii Polskiej” Estreichera.

Pozycje tego rodzaju, które wylawia się przy opracowywaniu starodruków, są zawsze interesujące jako nieznane, choćby nawet mniej ważne szczegóły, uzupełniające wielki obraz literatury staropolskiej, przedstawiony w Bibliografii Estreichera.

Poniżej podane są nieznane druki Polonica chronologicznie najwcześniejsze, jakie posiada Biblioteka im. Zielińskich, a więc z XVII w.

Wszystkich pozycji jest 29, z tego 10 pochodzi z terenu lub dotyczy Śląska i Pomorza.

1. „Applausus anagrammaticus illustrissimo ac excellentissimo Domino DN. Joanni Theodorico a Schlieben, S. R. I. comiti, primo totius Livoniae Palatino...” Rok 1677 (chronogram, Praelo Reusneriano, 4° kart 5 nlb.

Jest to panegiryk w formie 12 krótkich wierszy łacińskich z tytułami, które stanowią anagramy — przedstawienia z liter składających się na imię, nazwisko i tytuł wojewody inflantskiego, wydany staraniem kolegium jezuickiego w Reszlu (Warmia).

2. „Curieuser Geschichts-Calender des Hertzogthums Schlesiens und Marggraffthums Mähren und Lausitz von Anno 1600 bis 1698...” Leipzig bey Joh. Ludw. Gleditschen. 1698. 8° str. 94. E.*) XIX. 47 podaje tylko: „Curieuser Geschichts-Calender des Kgr. Polen u. Grossh. Lithuanen. 1520—1697”. Leipzig 1698.

3. „Disputatio de Pomerania, quam divina aspirante gratia et amplissima facultate philosophica annuente, praeside Dn. Christiano Grünebergen Pomer... exponit Georgius Fridericus Sassius, Pomeranus”. Francofurti ad Oderam, Typis Christophori Zeitleri. B. r. (w tekście wspomniany rok 1685). 4° str. 41.

Zawiera opis Pomorza, jego historię, pochodzenie nazwy: „Pomorzania dicuntur eo, quod maris septentrionalis oram maritimam incolebant, a quibus quod maris septentrionalis oram maritimam incolebant, a quibus terra Pomeraniae est denominata” — s. 30 p. cit.).

4. „Ex universa philosophia, primos in conclusiones collectos fructus, Mariae, Matri aeternae veritatis, throno Increatae Sapientiae, Palladi Olivensi, novellae plantationes olivarum, D. D. D. quae sub auspiciis ejusdem clementissimae patronae suae, propugnabuntur publice a F. F. studiosis in Monasterio Olivensi...”

*) E. Estreicher K.: Bibliografia Polska; cyfra rzymska tom; cyfra arabska strona.

Assistente... Francisco Rychtercio...” Typis Monasterii Olivensis. Anno M. DC. LXXIII. 4° k. 10 nlb.

5. „Jani Klenckii Institutiones juris naturalis et gentium, ex Hugonis Grotii De jure belli ac pacis libris excerptae. Editio sexta auctior et correctione eum indice locupletissimo”. Dantisci, typis et sumptibus Davidis Friderici Rhetii, Athenaei Typographii Anno M. DC. LXXXVIII. 8° k. 6 nlb., str. 166, k. 7 nlb.

E. XVII, 419 podaje zaledwie 4 pozycje Grotiusa (wśród nich brak powyżej podanego dzieła), z tego tylko 2 pozycje wydane w Polsce: 1 — w XVII w. i 1 — w XVIII w. („Listy”, wyd. Gdańsk, druk. Rhete, „O prawdzie wiary chrześcijańskiej”, W-wa, druk. XX. Schol. P.). Nie wydano więc w Polsce najgłośniejszego dzieła Grotiusa: „De jure belli ac pacis” (I wyd. Paris 1625). Grotius, sławny humanista, prawnik, filozof, który dał podstawę dla nowoczesnej filozofii prawa — musiał być jednak w Polsce dobrze znany w tych czasach, wydań jego dzieł może było w Polsce więcej niż podaje Estreicher, ale mogły się nie dochować do dzisiejszych czasów — lub też nie wydano ich z powodu niesprzyjających okoliczności (wojny). Egzemplarz B-ki Zielińskich jest dobrze zachowany, posiada na okładce super-exlibris — herb Potockich Piława. Jest to przyczynek do znajomości Grotiusa w Polsce: opracowanie bliżej nieznanego Klenkusa, ale popularne 6 wydanie.

6. „Aquila o fulmine immunis seu Deipara Virgo... a noxa originali intacta, brevi panegiri celebrata... a... Hieronymo Andrea Olszowski... oblata dedicataq; dicta ab eodem in Mariano Cratorio Hosiani Collegii Brunsbergensis Soc. Iesu”. Anno... 1669. 4° k. 7 nlb.

7. „Notwendiger Bericht darinn in kurtzen Regulen verfasst ist wie sich ein jeder negst Göttlicher Hülffe in dieser gefährlichen Zeit für der giftigen Seuche der Pestilenz bewahren auch wie denen die damit behafftet durch bequeme mittel zu helfen sey. Auff Anordnung Eines Edelen und Hochweisen Rahts der Stadt Dantzig. Gestellet durch die Medicos Ordinarios daselbst. Gedruckt bey Philip Christian Rheten Anno M. DC. LX. 4° k. 4 nlb.

Druk powyższy zawiera szereg wskazówek higieniczno-lekarskich, jak uniknąć zarazy.

8. „I. N. J. Onophagiam Silesiorum, amplissimi Philosophici Collegii indulta dissertatione historica M. Casparus Sommer et Johannes Georgius Gottschalck refellent. „Wittebergae,

J. S. Zigenbein 1677 4° k. 10 nlb. Autorzy podają wzmianki różnych pisarzy, starożytnych i późniejszych, o plemionach, zamieszkujących Śląsk oraz ich zwyczaju jedzenia surowego mięsa.

9. „Quinquaginta philosophis et martyribus a diva Catharina philosophorum principe et magistra recte ratiocinandi scientiam, edoctis... defendetur publice in Auditorio theologico Collegii gistra recte ratiocinandi scientiam, edoctis... de Anno 1669 a R. D. Daniele Curtio... et G. D. Joanne Wenceslao Hoffman”. (Braniewo). Typis Henrici Schultz 4° k. 4 nlb.

Praca z zakresu filozofii, jakich wiele ukazywało się w tej epoce, odznacza się chyba tylko dość zagadkowym tytułem.

10. „Joh. Rauen Berlinensis Subita et necessaria defensio, adversus sex primos Lectiones V. C. L. Joh. Scharfii...” Rostochii, impensa Autoris Literis Viduae Joach. Pedani Acad. Typ. Anno M. DC. XXXVI 8° str. 168. Egzemplarz współoprawny współcześnie z dziełem Socyna: *Ad amicos epistolae. Racoviae 1618.*

E. podaje dzieła Jana Raue (XXVI, 135) z lat 1647-8-9. Wcześniejszych nie uwzględnia. Raue, humanista, profesor gdański, wydawał dzieła z zakresu filologii klasycznej. Podany utwór wcześniejszy dowodziłby jakichś związków z arianizmem.

Następna grupa druków wydana była na pozostałych obszarach Polski lub dotyczy Polski. Utwory treści religijnej:

11. „Psałterz Najświętszej Panny Maryi. „Defekt, brak karty tytułowej oraz początku przedmowy. Zawiera str. 1—182, ostatnie 3 karty uszkodzone. 8°. Rok wyd. ok. 1640? Z zachowanej ostatniej karty przedmowy wynika autorstwo S. Bonawentury.

E. XIII. 250 podaje tylko wzmiankę o tym egzemplarzu w cytowanym fragmencie przedmowy Malskiego w „Psałterzyku” z 1641 r.: „Za pamięci już czasów naszych podał ktoś, Polak w druk, skrócony po pięci rzedzików każdy psalmik...” Samegowiec egzemplarza E. nie znał. Ten króciutki opis zgadza się z treścią egzemplarza zachowanego B-ce im. Zielińskich.

W klocku, zawierającym 17 utworów religijnych — modlitw, odpustów, opisów cudów itp. charakterystycznych przejawów religijności 17-wiecznej — znajduje się kilka modlitw, nie notowanych u Estreichera.

12. „Corona Christti D. Coronam Christi D. Leo X Papa commendat ac certis Religiosis...” 8° k. 2 nlb., b. r. dr.

Po tym następują oddzielne 2 karty z tłumaczeniem tej modlitwy:

13. „Koronka Pańska. Koronka Pana Jezusowa, którą Papież Leo X zaleca...” 8° b. r. dr. k. 2 nlb.

14. „Koronka więtsza P. Mariey. 8° b. r. dr. k. 4 nlb.

15. „Modlitwa którey S. Ignacy używał...” 8° b. r. dr. k. 2 nlb.

16. „Recepta na pokusą cielesną. 8° b. r. dr. k. 4 nlb.

17. „Pro dono castitatic. Psalmus. 8° b. d. dr. k. 2 nlb.

W innym tego rodzaju klocku znalazł się utwór, propagujący kult nowej świętej, Róży:

18. „Apparatus triumphalis Neobeatae Rosae Indianae Ordinis Praedicatorum”. Vilnae Typis Academicis S. J. 1669. 4° k. 12 nlb.

Obok utworów religijnych figurują również ulubione w tej epoce panegiryki, rozprawy i tezy filozoficzne:

19. „Decora Illustrissimae Domus Piciejaneae in gentilitio insigni Illustrissimo Domino D. Leonardo Gabrieli Pociey, palatino Vitebscensi...” Vilnae Typis Acad. S. J. Anno Do: 1687. 2° k. 15 nlb.

20. „Philosophia universa. Sub auspiciis. Benedicti Żuchorski... de defenza a R. P. F. Melchiorre Niżyński Kleyszner... praeside... Ioanne Schwang ...in Alma Universitate Vilnensi S.J.” Vilnae Typis Acad. S. J. Anno 1677... 4° k. 13 nlb.

21. „Theses theologicae selectae de Deo Uno et Trino, sub auspiciis... D. Andreae Casimiri de Bakszt Zawisza ...ab ...Daniele Giedmint.. publicae disputationi. Praeside R. P. Petro Kitnowski.. propositae in Alma Universitate Vilnensi S. J.” Vilnae Typis Acad. S. J. 1676. 2° k. 18 nlb.

22. „Thaumaturgus seu miraculorum miraculum utriusque poli D. Thomas Aquinas... a Fr. Georgio Derderukowicz... praesentatus B. m. dr. 1667. 4° k. 6 nlb.

23. „Virtus coronata illustrissimi ac reverendissimi Domini D. Ale Alexandri... Sapięha... a Fr. Georgio Derderukowicz... acclamata. b. m. dr. 1669. 4° k. 6 nlb.

E. podaje tego autora tylko w uzupełnieniach B-fii XXI. IV, jeden utwór: „Flora empyrei lilium...” 1672. Wcześniejszych utworów nie uwzględnia.

Inne utwory dotyczą różnych zdarzeń w Polsce, lub dotyczą Polski:

24. „Copia listu od Commendanta Strigońskiego, o pułnocy (!) przez Agę, Tureckiego przysłanego ze Wtorku na Środę, to iest Dnia 27. Października Roku 1683”. 4° k. 1 nlb.

List powyższy znajduje się w klocku, zawierającym 14 różnych utworów z XVII w. — z tych 6 początkowych poświęconych Janowi Sobieskiemu i jego zwycięstwu pod Wiedniem. Między znanym listem Sobieskiego do żony a panegirykiem łacińskim Michała Ernesta Długosza, poświęconym Sobieskiemu — znajduje się 1 karta zaczynająca się od słów: *Copia...* jak wyżej. U dołu pod tekstem: *Aubekiera Basza Alepski Commendant Strgoński*. Treść zawiera warunki kapitulacji twierdzy na Węgrzech, oraz odwoływanie się do łaskawości „wielkiego imienia” Sobieskiego, że warunki kapitulacji zostaną dotrzymane.

25. „Confoederatio Nobilitatis Minoris Poloniae, Palatinatum Cracoviensis et sendomiensis, juramento confirmata, in Castris prope Cracoviam Anno 1656 Die 23 Octobris”. B. m. dr. 4° k. 4 nlb.

Chodzi o stawienie się do wojska, usprawiedliwienie się w razie niestawiennictwa lub wyłączenie spod prawa, czego ma pilnować marszałek Lubomirski.

25. „Exorbitancie. Na requizycią Xsiażęcia Jego Mci Biskupa Kuiawskiego y inszych Ich M. M. od K. J. Mci posłanych...” B. m. dr. 1672 2° k. 3 nlb.

Biskup kujawski to Florian Kazimierz Czartoryski; pismo jest wymierzone przeciwko królowi Michałowi Wiśniowieckiemu o nieprzestrzeganie pacta conventa, m. in. że nie nosi stroju polskiego, płaci wysokie pensje posłom obcej narodowości, zamiast posyłać szlachtę polską na placówki zagraniczne, zaniedbał przesłania pieniędzy na reperację twierdzy Kamieniec, królowa — żona, Eleonora Rakuska miała przywieźć ze sobą tylko 6 osób cudzoziemskich „y to do podlewszych posług maia być”, tymczasem tych osób jest pięćdziesiąt, itp.

26. „Manifest o rozerwanym seymie podany do akt grodzkich warszawskich sub Actu Feriae Sextae in Vigilia Resti Visitationis gloriossimaie Virginis Mariae, 1672”. 2° k. nlb. Na końcu podano: „Manifest ten... Książęcia... Primasa (Mikołaja Prażmowskiego) y... Marszałka y Hetmana... (Jana Sobieskiego) podpisany rękami... Datum w Warszawie die 1 Julii 1672”.

28. „Relation nouvelles tant d'Anvers, Amsterdam, Allemange, que France. Contenant la legation des Ambassadeurs du Roy de Pologne, vers les villes de Dantzuck, Hambourg et autres, contre le Danois”. B. m. dr. (1635 rok) 4° k. 2 nlb.

Druk francuski informujący o misji poselskiej marszałka Ossolińskiego w Gdańsku w 1635 r. w sprawie zaprowadzenia cła morskiego, pobieranego dotychczas przez Szwedów.

Ostatnia wreszcie pozycja, to defektowy kalendarzyk Mikołaja Brożka.

29. „Hemmerologeion abo kalendarz świąt rocznych, na rok pański 1662. Po przybyszowym pierwszy, po przestępnym wtory. Przez Mikołaja Brosciusa, w sławney Akad. Krak. Filozofiey Doktora y Professora, z pilnością ku dobru y pospolitemu wydany. W Krak. u dzie-dzie. Sta. Lencz. Bertut.”

Mikołaj Brożek, (Broscius), ur. 1635 zm. 1676, był profesorem Akademii Krakowskiej, mniej sławnym i uzdolnionym, niż krewny jego, Jan Brożek, również profesor Akad. Krak. i autor dzieł matematycznych. Polski Słownik Biograficzny (PAU Kraków 137, t. III, podaje, że M. Brożek w 1666 r. objął katedrę „astronomiczną” i zaczął wydawać od tego roku do 1677 r. kalenda-

rze astronomiczno-astrologiczne. Estreicher XIII, podaje opisy tych kalendarzy: wydawane od r. 1667, 4° — zawierają oprócz właściwego kalendarza różne informacje i porady. Kalendarze drukowane były w Krakowie u Cezarego, Krzysztofa Schedla, Wojciecha Gorskiego i Siekielowicza. Kalendarzyk, znaleziony w B-ce im. Ziel. wydrukowany został na rok 1662; wynikałoby z tego, że Brożek wcześniej zaczął wydawać kalendarze, niż to podają Estreicher i Polski Słownik Biograf. Znaleziony egzemplarz wygląda następująco: 2 karty 4°, niezłożone, na każdej karcie z obu stron wydrukowano po 4 stroniczki tekstu. Karty złożone 2 razy powinny dać książeczkę o 8 stronach 16°. Tekst zawiera dni miesiąca od stycznia do maja, oraz krótkie informacje astrologiczne na każdy miesiąc. Brak następnych miesięcy od czerwca do grudnia. 1/4 część niezłożonej karty zajmuje tytuł. Format tego kalendarzyka wygodny, kieszonkowy, w całości liczyłby prawdopodobnie 16 kartek formatu 16°. Takich egzemplarzy, zawierających po 2 karty, opisanych powyżej, jest 3, czyli razem 6 kart. Wszystkie te karty, pomazane klejem, były zlepione i obecnie wyjęte zostały ze zniszczonej okładki kalendarza XVIII w.; jako makulatura, służyły kiedyś do usztywnienia okładki. Według informacji na karcie tytuł. kalendarzyk był wydrukowany w druk. dzie. Lenczewskiego Bertutowicza. Były to już ostatnie lata tej firmy, gdyż w r. 1665 przejął warsztat Siekielowicz (Bandtkie Hist. druk. krak.). Drukarnia Lenczewskie-go wydawała już takie małe kalendarzyki różnych autorów, np. Jana Neapolitana 1649, Seweryna Parnasiusa 1646, Adama Rózgi 1651, Mac. Kazimierza Tretera 1651—1657, Jana Gostumiowskiego 1664 (zatytyłowanego tak samo jak kalendarzyk Brożka: Hemerologeion...).

Czy kalendarzyk Brożka z 1662 r. został po wydrukowaniu od razu usunięty do makulatury i dlaczego? Kalendarzyk nie zawierał błędów w treści, dni powszednie i święta podane zostały prawidłowo, nie wypuszczono go jednak z drukarni z innych powodów. Dokładniejsze przejrzanie się wykazuje, że rozkład stron nie został wydrukowany prawidłowo, tak, aby po zwykłym, dwukrotnym złożeniu arkusza strony tekstu następowały po kolei. W tym wypadku, po złożeniu arkusza w taki sposób, aby można było zeszyć kartki po introligatorsku, tekst nie układa się w należytej kolejności. Nic dziwnego, że nakład został zatrzymany w drukarni. Niewiadomo, czy został wydrukowany drugi poprawny nakład, czy też Brożek zniechęcił się do nieudanej roboty i wolał przenieść się do innej drukarni: w ten sposób ukazał się druko-

wany u Cezarego obszerniejszy kalendarz Brożka na rok 1667, jak podaje Estreicher.

Katalog polskich druków XVII w. Biblioteki im. Zielińskich zawiera, jak już wspomniałam, przeszło 850 pozycji (w tym 29 wyżej podanych) różnej wartości. Większość z nich posiada wzmianki w B-fii Estr. że B-ka Zielińskich posiada egzemplarz cytowanego dzieła. Nowsze opracowania bibliograficzne po Estreicherza uwzględniają szerzej t. zw. warianty egzemplarzy, czyli dzieła posiadające kilka nieujawnio-

nych przez drukarnię wydań; do tych opracowań należą np. prace Badeckiego, Piekarskiego, Budzyka. Biblioteka Zielińskich posiada jeden okaz t. zw. literatury sowizdrzalskiej, pt.: „Zwroćenie Matyasza z Podola” z XVII w. — wariant nie podany w „Literaturze mieszczańskie w Polsce XVII w.” Badeckiego, oraz 2 warianty „Konstytucji sejmowych”, nie notowane w bibliografii Budzyka pt.: „Bibliografia konstytucyj sejmowych XVII wieku w Polsce”.

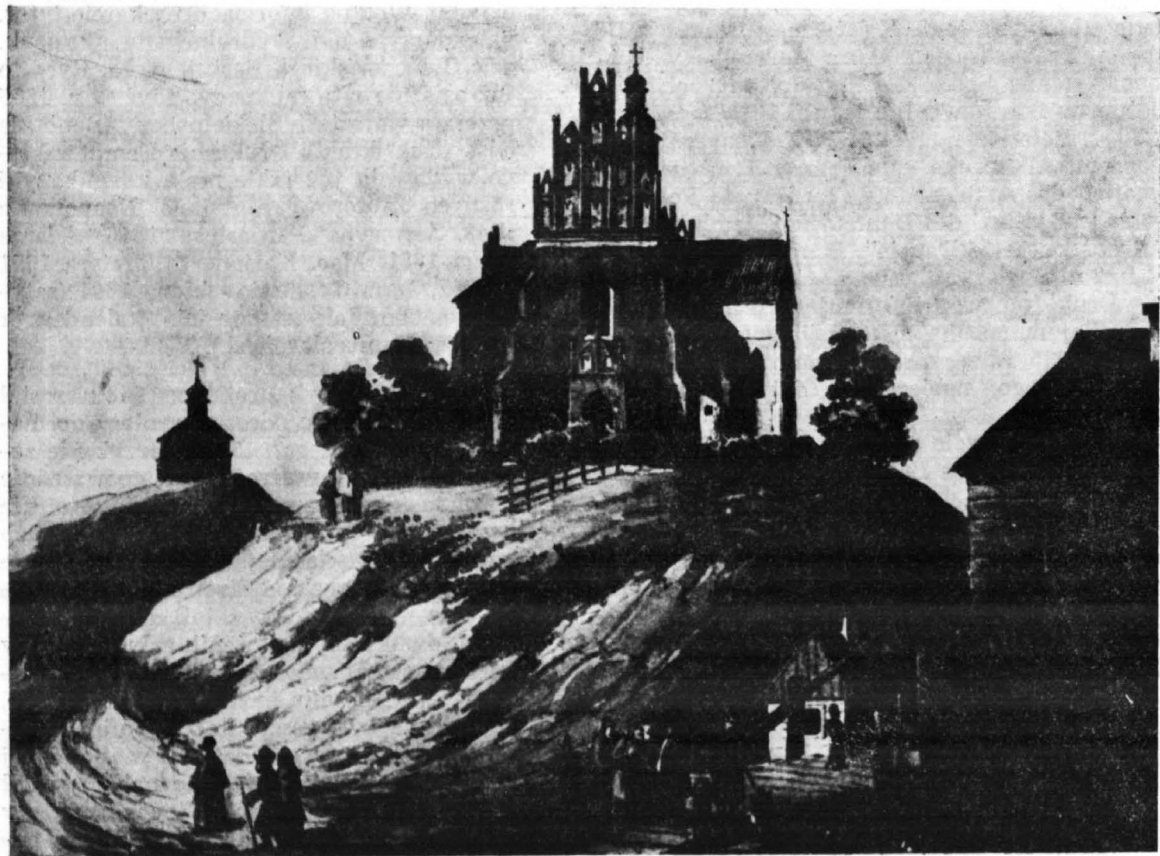
JÓZEF KAZIMIERSKI I DANIELA WARECKA - KOSACKA

STUDIUM HISTORYCZNE MIASTA CIECHANOWA

I. OKRES PRZEDLOKACYJNY

Okres przedlokacyjny miasta Ciechanowa opracowano opierając się na materiale dyplomatycznym, a mianowicie dokumentach: Bolesława Śmiałego z 1065 r. nadający różne uprawnienia klasztorowi Benedyktynów w Mogilnie i wymieniający daniny pobierane z Ciechanowa¹⁾; Bolesława księcia Mazowieckiego²⁾; inne dokumenty z 1267 r.³⁾ i 1337 r.⁴⁾ mówią o najazdach i spustoszeniu miasta i okolicy przez Prusaków i Litwinów; dokument z 1353 r. mówi o fundacji jednoczonej przez Ziemowita ks. mazowieckiego kościoła i klasztoru XX. Augustianów⁵⁾, poza tym cały szereg dokumentów w innych sprawach jest datowanych w Ciechanowie co wskazuje na to, iż Ciechanów był nie-

wątpliwie jedną z ważniejszych rezydencji książąt mazowieckich; dokument lokacyjny z 1400 r.⁶⁾ Janusza ks. mazowieckiego i inne mówiące o spustoszeniu miasta przez Krzyżaków w 1463 r.⁷⁾ i nadaniu ziemi ciechanowskiej wraz z zamkiem w wiano królowej Bonie (1526 r.⁸⁾ oraz o pożarze miasta w 1662 r.⁹⁾. Oprócz wymienionych wyżej najważniejszych dokumentów posługiwano się planami historycznymi miasta dla odtworzenia układu wcześniejszego oraz oparto się na znaleziskach archeologicznych, związanych z pracami przy urządzaniu Placu Stalingradzkiego w pobliżu grodzika. Uwzględniono także dość liczną, ale stosunkowo małą wartość, literaturę przedmiotu¹⁰⁾.

Kościół parafialny i grodzisko w Ciechanowie według stanu z 1851 r.
(BVW Gab. Ryc. Opisy zabytków starożytności w gubernii płockiej).